

ความรู้ที่พึงประสงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท

Desirable Knowledge in Theravada Buddhism

อาทิตย์ ผ่านพูล

Artit Phanpoon

คณะสังคมศาสตร์

Faculty of Social Science

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

Mahamakut Buddhist University Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับเรื่องความรู้ ผลการศึกษาพบว่า ความรู้ในพุทธศาสนา คือความเชื่อที่เป็นจริงอันได้ผ่านการพิสูจน์ทดสอบด้วยประสบการณ์ของตนเองจนประจักษ์แจ้งด้วยญาณในความจริงนั้นด้วยตัวของตัวเอง ซึ่งความจริงนั้นได้แก่สภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง มีแหล่งที่มา 3 อย่างคือ จากการศึกษาลำเลียงจากการคิดตามหลักเหตุผล และจากการลงมือปฏิบัติด้วยประสบการณ์ตรงของตนเอง ความรู้ 2 ประเภทแรกอาจจะถูกหรืออาจจะผิด ส่วนความรู้ประเภทที่ 3 ผลจากการลงมือปฏิบัติทำให้ผู้ปฏิบัติได้รู้สภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติตามเป็นจริงจนได้รับความรู้ในลักษณะพิเศษที่เรียกว่าญาณ และญาณที่นำไปสู่การหยั่งรู้สภาวะของธรรมชาติได้อย่างถูกต้องนั้นมีใช่เพียงญาณทัสนะเท่านั้นแต่ต้องเป็นญาณประเภทยถาภูตญาณทัสนะซึ่งญาณนี้จะเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความรู้ขั้นสุดท้าย ความรู้ในความสันทุกข หรือความรู้ที่ทำให้ทุกข์ทั้งปวงสิ้นไปหรือความรู้ที่ทำให้กิเลสตัณหาทั้งหมดดับสิ้น อันเป็นความรู้ที่แท้จริง ที่ถูกต้อง ที่พึงประสงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนาเถรวาท, ความรู้

รับต้นฉบับ 22 กันยายน 2563 แก้ไขตามผู้ทรงคุณวุฒิ 12 ตุลาคม 2563 รับลงตีพิมพ์ 12 ตุลาคม 2563

Abstract

The purpose of the article was to study the doctrine of Theravada Buddhism regarding knowledge. Results revealed that the knowledge found in Buddhism is the truth which have been proved with one's own empiricism. According to the results, the truth, is the actual state of natural phenomena stemming from three sources:-wisdom resulting from instructional process, wisdom resulting from reflection, and wisdom resulting from empirical knowledge. There is the possibility that the first two kinds of knowledge may be accurate or inaccurate. However, the third kind of knowledge resulting from religious practiced that adheres to the great master's instructions, usually reflects the state of realizing the truth of nature. This knowledge is specifically known as insight. This insight can lead to the realization of truths envisioning not only insight state but also reality.

This knowledge is the instrument leading to either the last step of suffer ending or the knowledge that can end all kinds of suffering or eliminate all defilements. This knowledge is true, correct and desirable in Theravada Buddhism.

Keywords: Theravada Buddhism, knowledge

บทนำ

ความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งออกเป็นหลายระดับและมีหลายศัพท์ที่มีความหมายถึงความรู้ เช่น ศัพท์ว่า วิญญาน สัญญา ทิฏฐิ โภธิ ปัญญา ญาณ วิชา อภิปัญญา เป็นต้นแต่ศัพท์เหล่านั้นสามารถใช้แทนกันได้ในความหมายกว้างๆ และแต่ละศัพท์จะที่แตกต่างกันออกไป แต่ทุกระดับนั้นก็ก็มีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่ง คือเป็นประสบการณ์ตรงของผู้ที่รู้เองไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางสัมผัสทางกาย หรือประสาทสัมผัสทางใจ

พุทธศาสนาแบ่งความรู้ออกเป็น 2 ระดับกว้าง ๆ คือ ความรู้ระดับโลกียะ และความรู้ระดับโลกุตระ กล่าวคือ ความรู้ระดับโลกียะเป็นความรู้ทุกประเภทจนถึงความรู้ระดับญาณ หรือการหยั่งรู้ที่ไม่ถึงขั้นทำให้เป็นพระอริยะ หรือยังไม่ถึงขั้นทำให้บรรลุอริยมรรค อริยผล ส่วนความรู้ระดับโลกุตระ เป็นความรู้ที่ทำให้เป็นพระอริยะ หรือทำให้บรรลุอริยมรรค อริยผลนั่นเอง ซึ่งพุทธศาสนาถือว่าเป็นความรู้ขั้นสูงสุดและเป็นความรู้ที่พึงประสงค์ (สุเขาวนั พลอยุธยา, 2552: 92)

จากประเด็นที่กล่าวมาเบื้องต้นจะพบว่า มีความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาทจะแบ่งเป็น 2 ระดับกว้างแต่ก็ยังมีความรู้ประเภทย่อยๆ อีกเป็นจำนวนมาก และมีความลึกซึ้งไปตามลำดับของการเข้าถึง และในที่สุดแล้วความรู้ในระดับโลกียะก็เป็นได้แค่เพียงความรู้ที่ไม่พึงประสงค์ของผู้ต้องการสิ้นทุกข์ ส่วนความรู้ระดับโลกุตระเป็นความรู้ที่พึงประสงค์ของผู้ต้องการสิ้นทุกข์

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งเสนอคำสอนเรื่องความรู้ที่พึงประสงค์ที่ปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องอีกทั้งเป็นแนวทางให้ผู้สนใจศึกษาในระดับสูงต่อไป

ความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาทคืออะไร

ตามคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท ความรู้ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากการสดับเล่าเรียน สิ่งที่เกิดขึ้นจากการคิดพิจารณา และสิ่งที่เกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ (พระธรรมปิฎก (ปอ ปยุตโต), 2551: 96) โดยความรู้ที่เกิดจากการสดับเล่าเรียนเป็นการถ่ายทอดต่อๆ กันมาจากความรู้ของผู้อื่น โดยการอาศัยอายตนะในการ

เรียนรู้จากนั้นก็จดจำไว้อย่างเป็นระบบ ส่วนความรู้ที่เกิดจากการคิดพิจารณาเป็นการนำเอาความรู้ที่เกิดจากการสดับเล่าเรียนเข้าสู่กระบวนการของการคิดหรือการใช้เหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจหรือรู้ความหมายของสิ่งนั้นชัดเจนนยิ่งขึ้น ส่วนความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญเป็นความรู้ที่มีลักษณะการเห็นสิ่งนั้นๆ อย่างทะลุปรุโปร่งแจ่มแจ้งครบถ้วนด้วยจิตที่เกิดจากการปฏิบัติโดยตรง มีลักษณะเป็นการหยั่งรู้ อยู่เหนือประสบการณ์และเหตุผล (สุเชวณ พลอยชุม, 2552: 92)

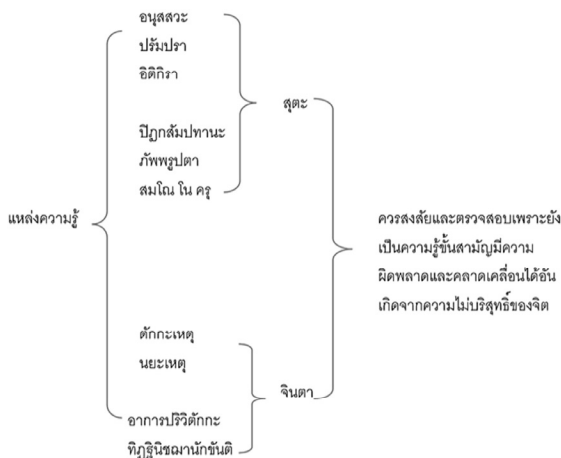
1. ที่มาของความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนาเถรวาท แสดงว่า ความรู้ที่แท้จริงหรือความรู้ที่เป็นระบบมีที่มาจาก 3 แหล่งคือจินตา (ความรู้หรือปัญญาสำเร็จด้วยการคิด), สุตตะ (ความรู้หรือปัญญาที่สำเร็จด้วยการฟัง), และภาวนา (ความรู้หรือปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม) (ที.ปา. (ไทย) 11/305/278.) โดยมีอธิบายว่า

สุตตะ หรือสุตมยปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากกระบวนการของการศึกษาเล่าเรียนหรือรับการถ่ายทอดต่อๆ กันมาจากรู้ของผู้อื่น โดยการอาศัยอายตนะในการเรียนรู้จากนั้นก็จดจำไว้อย่างเป็นระบบ ความรู้ในระดับนี้จึงมีลักษณะเป็นการจำหรือรู้แล้วจำไว้ ความรู้ในระดับนี้ ใครที่ฟังมากหรือเป็นพหูสูต (พหูสูโต) จำได้มากและแม่นยำหรือทรงสุตะ (สุตธโร) และสั่งสมสิ่งที่ได้ฟังนั้นไว้สามารถจดจำได้อย่างขึ้นใจหรือสั่งสมสุตะ (สุตสนฺนิจโย) (อง.ปญจก. (ไทย) 22/87/153.) ก็ย่อมได้เปรียบผู้อื่น ในกาลามาสูตร (อง.ติก. (ไทย) 20/945/292-293.) ที่ได้แสดงถึงแหล่งที่มาของความรู้ 10 อย่างโดย 6 อย่างคือ 1) ความรู้ที่เกิดโดยการฟังหรือเล่าเรียนต่อๆ กันมา (อนุสฺสเว) 2) ความรู้ที่เกิดจากการถือปฏิบัติถือเป็นประเพณีสืบๆ กันมา (ปรัมปรา) 3) ความรู้ที่เกิดจากการบอกเล่าหรือคำเล่าลือ (อิติกิรา) 4) ความรู้ที่เกิดจากการอ้างตำรา (ปิฎกสัมปทานะ) 5) ความรู้ที่เกิดจากบุคคลที่น่าเชื่อถือหรือผู้เชี่ยวชาญ (ภพฺพรูปตา) และ 6) ความรู้ที่เกิดจากครู อาจารย์ของตน (สมโร โน ครู) เป็นแหล่งความรู้ที่เป็นบุคคลหรือวัตถุที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าถูกต้องเชื่อถือได้ก็ถูกจัดเข้าในความรู้ประเภทสุตตะ นั่นเอง

จินตา หรือจินตมยปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากกระบวนการของการคิด หรือการใช้เหตุผลเพื่อนำเอาความรู้ที่จำไว้แล้วเข้าไปสู่กระบวนการของการคิดหรือการใช้เหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจหรือรู้ความหมายของสิ่งนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น ความรู้ระดับนี้จึงไม่ใช่เพียงการจำ แต่มีความเข้าใจในสิ่งที่จำอย่างทะลุปรุโปร่งด้วย ฉะนั้นความรู้ในขั้นนี้จึงมีลักษณะเป็นความเข้าใจที่ได้จากการคิดหรือการใช้เหตุผล จึงมีความละเอียดกว่าความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งเป็นความรู้ที่ไกลไปกว่าความรู้ประเภทสุตะ ในกาลามาสูตร (อง.ติก. (ไทย) 20/945/292-293.) ที่ได้แสดงถึงแหล่งที่มาของความรู้ 10 อย่างโดยอีก 4 อย่างที่เหลือคือ 1) ความรู้ที่เกิดจากการคิดเอาเอง (ตักกะเหตุ) 2) นยะเหตุ (ความรู้ที่เกิดจากการอนุมานหรือคาดคะเน) 3) ความรู้ที่เกิดจากการไตร่ตรองตามเหตุผลหรือการใช้เหตุผล (อาการปริวิตักกะ) และ 4) ความรู้ที่ยอมรับเพราะตรงตามความคิดของตน (ทิฏฐินิษฌานักขันติ) เป็นเรื่องของการใช้ความคิดหรือใช้เหตุผล ถูกจัดเข้าในความรู้ประเภทจินตา นั่นเอง

จากที่มาของความรู้ทั้ง 10 อย่างที่ปรากฏในกาลามาสูตร สามารถสรุปลงในแหล่งที่มาของความรู้ทั้ง 2 อย่างคือ สุตะ และจินตาได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 ความรู้ขั้นสุตมยปัญญาและความรู้ระดับจินตมยปัญญา

ภาวนา หรือภาวนามยปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติทางจิต ด้วยประสบการณ์ตรงของตนเองเพื่อทำให้จิตสงบนิ่ง เมื่อจิตสงบเป็นสมาธิ จิตก็สงบใส บริสุทธิ์ จากนั้นปัญญาญาณหรือความสามารถในการหยั่งรู้ก็เกิดขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นการเห็นสิ่งนั้นๆ อย่างทะลุปรุโปร่ง แจ่มแจ้งด้วยจิตโดยตรงทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ และ อวัตถุ ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้หรือจากญาณนี้แหละที่พุทธศาสนาถือว่า เป็นความรู้ที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง เพราะการรู้ด้วยญาณ พุทธศาสนาถือว่า เป็นการรู้สิ่งนั้นๆ ตามที่เป็นจริง (สุเชาวน์ พลอยชุม, 2552: 77-82) ความรู้ที่เกิดจากการภาวนาหรือญาณที่พุทธศาสนาเรียกอภิญญานั้นตามที่ปรากฏในทฎยอาหุเนยยสูตร (อง. จก. 22/2/408-411) แบ่งได้ 6 ประการซึ่งผู้ที่ได้อภิญญาจะมีลักษณะเห็นธรรมดาสัมมุตตม ดังนี้คือ

- 1) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ เช่น การทำคนเดียวให้เป็นหลายคน การทำหลายคนให้เป็นคนเดียว การหายตัวได้ การเหาะขึ้นไปบนอากาศ การดำดินได้ เป็นต้น
- 2) ทิพพโสต นูทิพย์ สามารถได้ยินทั้งเสียงธรรมดา และเสียงทิพย์ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ได้
- 3) เจโตปริยญาณ รู้ใจคนอื่น สามารถกำหนดรู้ใจของสัตว์และมนุษย์ได้
- 4) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ สามารถระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
- 5) ทิพพจักขุ ตาทิพย์ สามารถเห็นการอุบัติ การจุติของสรรพสัตว์ได้
- 6) อาสวักขยญาณ รู้ทำให้กิเลสหมดสิ้น คือ การทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง

2. ประเภทของความรู้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แบ่งประเภทความรู้ทางพุทธศาสนาเถรวาทไว้ในหนังสือพุทธธรรมไว้ดังนี้

1. จำแนกโดยสภาวะหรือโดยธรรมชาติของความรู้โดยอาศัยการจำแนกตามหลักของขั้น 5 คือ ความรู้ที่เป็นนามธรรมที่กระจายอยู่ในนามขั้น คือ สัญญาขั้น สังขารขั้น และวิญญาณขั้น ความรู้ที่จำแนกตามสภาวะของขั้น ได้แก่ สัญญา วิญญาณ และปัญญา

2. จำแนกโดยทางรับรู้ กล่าวคือ อาศัยการรับรู้โดยผ่านอายตนะหรือทวารเป็นหลัก แบ่งได้ 2 ประเภท คือ ความรู้ทางปัญจทวาร คือ เป็นความรู้ที่ได้มาจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ความรู้ที่ได้ทางตา-เห็นรูป ทางหู-ฟังเสียง ทางจมูก-ดมกลิ่น ทางลิ้น-ลิ้มรส ทางกาย-ความรู้สึกสัมผัสทางกาย และความรู้ทางมโนทวาร คือ ความรู้ทั้งหลายที่เกิดทางใจโดยการนึกคิดตามสภาพของอรรถารมณ์

3. จำแนกโดยการพัฒนาการทางปัญญาภายในบุคคล โดยอาศัยขอบเขตของการฝึกอบรมพัฒนาการหรือความเจริญแก่กล้าตามลำดับ ได้แก่ สัญญา ทิฏฐิ และญาณ

4. จำแนกโดยกิจกรรมและผลงานของมนุษย์ ได้แก่ สุตะ ทิฏฐิ และญาณ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 42-54)

พระศรีคัมภีรญาณ (2556: 116-132) ได้แบ่งความรู้ออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับวิญญานและเวทนา ระดับสัญญา ระดับปัญญา และระดับวิชชา

แสง จันทร์งาม (2542: 78-80; 2514: 19-32 อ้างถึงใน ลักษณะวัด ปาละรัตน, 2554: 88-92) ได้แบ่งความรู้ในพุทธศาสนาออกเป็น 6 ระดับ ได้แก่ ความรู้ระดับวิญญาน ความรู้ระดับสัญญา ความรู้ระดับทิฏฐิ ความรู้ระดับอภิญญา ความรู้ระดับวิชชญาณ และความรู้ระดับสัมโพธิญาณ ดังนี้

1. ความรู้ระดับวิญญาน หมายถึง การรับรู้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และมโนภาพ ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ แบบง่าย ๆ ผิวเผินและชั่วคราวละเลาะอันสั้น เช่น เห็นรูปก็รู้แต่ว่าเป็นรูปเท่านั้นยังไม่รู้ว่าเป็นรูปอะไร

2. ความรู้ระดับสัญญา หมายถึง การรับรู้ถึงคุณภาพและรายละเอียดต่างๆ ของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และมโนภาพนั้น เช่น พอเห็นรูปก็รู้ว่าเป็นรูปคน เป็นชาย เป็นคนมีอายุมาก เป็นต้น คุณภาพเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราเรียนรู้มาก่อนเมื่อเราเห็นรูป ความรู้เก่าเหล่านั้นก็ทยอยเกิดขึ้น มีลักษณะเป็นการจำได้เพราะฉะนั้นท่านจึงแปลสัญญาว่าความจำได้หมายรู้

3. ความรู้ระดับทิฏฐิหรือความเห็น หมายถึง การเห็น การเข้าใจถึงความจริงรอบยอที่อยู่เบื้องหลังสภาวะธรรมหรือการเห็นลักษณะร่วมที่อยู่เบื้องหลังสิ่งเฉพาะต่างๆ ความรู้ระดับทิฏฐินี้เกิดจากการฟังและการคิดตามหลักของเหตุผล

ตัวอย่างเช่น เจ้าชายสิทธัตถะทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และคนเกิดแล้ว ทรงคิดจนพบความจริงรวบยอดที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านั้น คือ ความทุกข์ หรือทรงทราบความจริงหลักว่าทุกสิ่งที่มีอยู่ย่อมมีคู่ของมัน ทุกข์เป็นสิ่งที่มิอยู่ ฉะนั้น ทุกข์จะต้องมีคู่ของมันนั่นก็คือภาวะที่ไม่มีทุกข์นั่นเอง

4. ความรู้ระดับอภิญญา หมายถึงการรับรู้อารมณ์ต่างๆ และคุณลักษณะต่างๆ ของมันโดยอาศัยพลังจิตโดยตรงโดยไม่ต้องอาศัยหู จมูก ลิ้น และผิวหนัง และสามารถรับรู้ได้โดยไม่ขึ้นอยู่กับกาลและอวกาศ เช่น หลับตาแล้วแต่อาจมองเห็น รูปได้หรือมองเห็นวัตถุหรือเหตุการณ์ซึ่งอยู่ในที่ไกลเกินวิสัยของตา

5. ความรู้ระดับวิชชญาณ หมายถึง ความรู้ที่คล้ายกับทฤษฎีและรู้สัจธรรม เช่นเดียวกับกับทฤษฎี แต่มีลักษณะแตกต่างกันคือ ในระดับทฤษฎีความเห็นเกิดจากการคิดตามหลักเหตุผล และเป็นการรู้อย่างเลื่อนลอยยังไม่แจ่มแจ้งชัดเจน แต่ความรู้ระดับวิชชญาณไม่ได้เกิดจากการคิดตามหลักเหตุผลแต่เกิดจากการทำ จิตให้สงบอย่างสมบูรณ์ตามหลักสมาธิอันถูกต้องแล้วนำจิตไปเพ่งดูส่วนต่างๆ ของการหรือพฤติกรรมของกายโดยไม่ต้องคิด เมื่อเพ่งดูไปจนถึงจุดหนึ่งแล้ว ความรู้ระดับวิชชญาณก็จะเกิดขึ้นเองโดยปัจจุบันทันด่วน

6. ความรู้ระดับสัมโพธิ เป็นความรู้ทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะซึ่งให้ผลเป็นความสิ้นทุกข์ สืบเนื่องมาจากการเข้าถึงสภาวะธรรมฝ่ายอสังขตะก็เกิดการตรัสรู้ คือรู้ว่ตนหลุดพ้นจากสภาวะธรรมฝ่ายสังขตะและอยู่ในสภาวะธรรมฝ่ายอสังขตะ เสรีจากกิจที่ควรทำทุกอย่างแล้ว ประกาศอิสรภาพจากสภาวะธรรมฝ่ายสังขตะได้เต็มที่แล้ว

บุญมี แท่นแก้ว (2543: 42-44) ได้แบ่งความรู้ในพุทธศาสนาออกเป็น ระดับ ได้แก่ ระดับวิญาณ ระดับสัญญา ระดับทฤษฎี ระดับอภิญญา ระดับญาณ และระดับสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเรียงจากต่ำไปสูงได้แก่

1. วิญาณ หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในของมนุษย์ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระพบกับอารมณ์หรือสิ่งเร้าจากภายนอก ความรู้ในระดับนี้มีลักษณะง่าย ๆ เช่น เมื่อตาเห็นรูป ก็รู้แต่เพียงว่าเป็นรูป แต่ไม่รู้รายละเอียดว่าเป็นรูปอะไร เป็นต้น ความรู้ระดับวิญาณนี้เกิดขึ้นเองทุกครั้ง ที่อายตนะใดอายตนะหนึ่งของเราระทบกับสิ่งเร้าจากภายนอก

2. สัญญา หมายถึง การรู้คุณลักษณะต่างๆ ของอารมณ์หรือสิ่งเร้านั้นๆ โดยมีความรู้ระดับวิญญานเป็นรากฐาน เช่น เมื่อตาเห็นรูปแล้วก็รู้นั่นเป็นรูปอะไร หรือรูปใด เป็นต้น หรือที่เรียกกันว่า “จำได้หมายรู้” นั่นเอง

3. ทิฏฐิ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาเปรียบเทียบแล้วสรุป เป็นความเห็นอีกทีหนึ่ง เช่น พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะทรงเห็น คนแก่ คนเจ็บ คนตาย จึงทรงพิจารณาและสรุปเป็นความคิดรวบยอดที่เรียกว่า “ความทุกข์”

4. อภิญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากความสามารถพิเศษทางจิต กล่าวคือจิตสามารถรับรู้อารมณ์หรือสิ่งเร้าต่างๆ ได้โดยตรง โดยไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัสใด ๆ เช่น สามารถเห็นเหตุการณ์ที่อยู่ ณ สถานที่ที่ห่างไกลได้ หรือ เห็นเหตุการณ์ในอนาคต เป็นต้น

5. ญาณ หมายถึง ความรู้ที่สมบูรณ์ รู้ทุกส่วน ไม่ได้จำกัดเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นการเรียนรู้โลกของตนโดยอาศัยประสบการณ์ทางจิตโดยตรง

6. สัมมาสัมโพธิญาณ เป็นความรู้ขั้นสูงสุดเป็นความรู้ของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งปวง

เดื่อน คำดี (2535: 127-135) ได้แบ่งความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาทออกเป็น 6 ระดับ ได้แก่ ระดับวิญญาน ระดับสัญญา ระดับทิฏฐิ และระดับอภิญญา ระดับญาณ และระดับตรัสรู้หรือสัมโพธิ มีรายละเอียดดังนี้

1. ความรู้ระดับวิญญาน คือ ความรู้แจ้งทางอารมณ์ซึ่งอายตนะภายใน รับรู้อายตนะภายนอก โดยการรับรู้ผ่านทางสื่อ หรือเครื่องรับรู้โลกภายนอก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เรียกว่า อายตนะ 6 สิ่งที่เรารับรู้ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ความร้อน อ่อน แข็ง สิ่งที่เรารับรู้ คือ ธรรมารมณ์

2. ความรู้ระดับสัญญา (Perception) หมายถึง ความจำได้หมายรู้อาการ หรือลักษณะต่างๆ ของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ความรู้ระดับสัญญา เกิดต่อเนื่องจากความรู้ระดับวิญญานโดยอาศัยการเทียบเคียงประสบการณ์เดิม (ความรู้เดิม) กับความรู้ใหม่ที่รับเข้ามาทางทวารทั้ง 6

3. ความรู้ระดับทฤษฎี หมายถึง ทัศนคติความเชื่อถือ ความรู้ความเข้าใจ ตามนัยเหตุผล ความรู้ที่มีลักษณะซับซ้อนเป็นการสรุปแนวคิดทั้งหมดออกมา เป็นนามธรรม ซึ่งมีความลึกซึ้งกว่าความรู้ระดับวิญญานและความรู้ระดับสัญญา

4. ความรู้ระดับอภิญญา เป็นความรู้อันยิ่งยวด อันเป็นคุณสมบัติของ พระอรหันต์ ซึ่งเป็นผลที่เกิดมาจากการบำเพ็ญเพียรทางจิต บรรลุรูปฌานและ อรูปฌานตามลำดับจนได้สมบัติ 8 ความรู้นี้อยู่นอกเหนือจากการรับรู้ทาง ประสาทสัมผัสและไม่ขึ้นอยู่กับกาลและเทศะ

5. ความรู้ระดับญาณ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากความเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ตามความเป็นจริงของรูปนาม เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายในตัวผู้รู้ญาณที่ปฏิบัติ ตามหลักไตรสิกขา สามารถรับรู้ทางจิตได้โดยตรง ประจักษ์แจ้งทุก ๆ ส่วน

6. ความรู้ระดับตรัสรู้หรือสัมโพธิ เป็นความรู้อันสูงสุดคือการหลุดพ้นจาก สภาวะธรรมที่ปรุงแต่งด้วยต้นเหตุ มานะ ทิฏฐิ อย่างสิ้นเชิง โดยอาศัยการปฏิบัติ ตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ประการอย่างเคร่งครัดจนเกิดความรู้ระดับญาณ อย่างสมบูรณ์

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน (2545: 250) ได้แบ่งความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาท ออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับวิญญาน ระดับสัญญา ระดับทฤษฎี และระดับญาณ หรืออภิญญา ได้แก่

1. ความรู้ระดับวิญญาน ได้แก่ การรับรู้ทางอินทรีย์ทั้งหก เป็นความรู้ พื้นฐานคือเป็นความรู้เบื้องต้น และยังทำหน้าที่คอยรับรู้กิจกรรมทุกอย่างของจิตด้วย

2. ความรู้ระดับสัญญา ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมายบันทึก ไว้หรือจำไว้เป็นวัตถุดิบของความคิดต่อไป ทำให้มีการรู้จัก จำได้ รู้ เข้าใจ และคิด ได้ยิ่งๆ ขึ้นไป

3. ความรู้ระดับทฤษฎี ได้แก่ ความเข้าใจตามแนวความคิดของตน เป็นความรู้ที่สรุปลงเป็นความเห็นหรือทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนี้ถือได้ว่าเป็นความคิดที่ได้กลั่นกรองจนสรุปเข้าใจเป็นของตนแล้วไม่ว่าจะมีเหตุผลหรือไม่ ก็ตาม

4. ความรู้ในระดับญาณหรืออภิญญา ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้ เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ทำให้มองเห็นธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ตามที่มันเป็นจริง โดยไม่มีทัศนะส่วนตนหรือเหตุผลส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง

จากประเภทของความรู้ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนเห็นด้วยกับทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ในประเด็นที่ 3 ที่ว่าด้วยการจำแนกประเภทความรู้ โดยการพัฒนาการทางปัญญาภายในบุคคล โดยอาศัยขอบเขตของการฝึกอบรม พัฒนาการหรือความเจริญแก่ลำดับตามลำดับ ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ประการคือ สัญญา ทิฏฐิ และญาณ ซึ่งในขอบเขตของการพัฒนานี้จะส่งผลให้มีความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไปเรื่อย ๆ โดยสัญญาเป็นความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมายหรือจำได้หมายรู้ ซึ่งบันทึกไว้สำหรับเป็นแบบเทียบเคียงของการรู้และการคิดต่อ ๆ ไป ส่วนทิฏฐิ เป็นความรู้ที่ลงข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทางใดทางหนึ่งและประกอบด้วย ความยึดถือโดยอาการผูกพันกับตัวตน อาจเป็นความรู้ที่มาจากแหล่งภายนอก แต่ได้คิดกลั่นกรองยอมรับเอาหรือสรุปเข้าเป็นของตนแล้วไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่มี เหตุผลมากหรือน้อยหรือแม้ไม่มีเหตุผลเลยก็ตาม ส่วนญาณนั้นเป็นความรู้บริสุทธิ์ ที่ผุดโผล่สว่างแจ้งขึ้น มองเห็นตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ หรือเรื่องนั้น ๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 49-52) และจากการที่พุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งความรู้ ออกเป็นหลายลักษณะก็ไม่ได้เป็นปัญหาแต่กลับเป็นสิ่งที่ดีเพราะจะทำให้เราได้มอง ได้คิด ได้เห็น การจำแนกความรู้ที่หลากหลายซึ่งก็จะช่วยให้เราได้มีมุมมองและความเข้าใจในเรื่องของความรู้และการจำแนกความรู้มากยิ่งขึ้น (ลักษณะวัด ปาละรัตน, 2554: 110-112)

3. ความสำคัญของความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาท

ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทความรู้แต่ละประเภคล้วนมีความสำคัญ และอาศัยกันเกิดขึ้นคือ ในขั้นพื้นฐานสัญญาเป็นวัตถุดิบของความรู้และความคิด ต่าง ๆ ซึ่งหมายความว่าความรู้ระดับทิฏฐิและระดับญาณจำต้องอาศัยสัญญา จึงเกิดขึ้นได้ มีบาลีในพระสูตรได้กล่าวถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ของความรู้ ไว้ว่า “ทิฏฐิแม้เพียงเล็กน้อยซึ่งเกิดจากสัญญา ถูกสัญญาจัดแต่งเกี่ยวกับสิ่งที่เห็น กิตติ สิ่งที่ได้สืบทราบกิตติในโลกนี้ ย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์ และ สัญญาย่อมเกิด ก่อน ญาณย่อมเกิดทีหลัง เพราะสัญญาเกิดขึ้น ญาณจึงเกิดขึ้น” จากความสัมพันธ์

ตรงนี้ สัญญาจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการรับรู้ การเข้าใจโลกรอบตัว และการที่จะสร้างความรู้อย่างอื่น ๆ ต่อไป ส่วนทิวฐิเป็นตัวชี้แนะทางแห่งพฤติกรรมและวิถีชีวิตของบุคคลได้ทั้งหมด และญาณเป็นความรู้กระจ่างชัดและลึกซึ้งที่สุด เป็นผลสำเร็จทางปัญญาสูงสุดที่มนุษย์ทำได้ สามารถชำระล้างลงไปถึงจิตสันดานของบุคคล สร้างหรือเปลี่ยนแปลงท่าทีแห่งการมองโลกและชีวิตที่เรียกว่าโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ได้ใหม่ มีผลต่อพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของบุคคล (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 52)

4. ความคลาดเคลื่อนของความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาท

ตามหลักพุทธศาสนา ความคลาดเคลื่อนของความรู้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความจำและการคิดซึ่งเป็นเรื่องของความรู้ระดับสัญญาและทิวฐิหรือสุตะและจินตนาเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะความรู้ทั้งสองอย่างนั้นย่อมมีแก่บุคคลทั่วไปซึ่งยังไม่อาจให้ความรู้ที่ถูกต้องตามเป็นจริงได้ และเกิดจากสาเหตุ 3 ประการที่เรียกว่าวิปลาส คือการจำผิด (สัญญาวิปลาส) การคิดผิด (จิตตวิปลาส) และการเข้าใจผิด (ทิวฐิวิปลาส) ดังนี้

สัญญาวิปลาส	สิ่งที่ไม่เที่ยง	ว่าเที่ยง
	สิ่งที่เป็นทุกข์	ว่าเป็นสุข
	สิ่งที่เป็นอนัตตา	ว่าเป็นอัตตา
	สิ่งที่ไม่งาม	ว่างาม
จิตตวิปลาส	สิ่งที่ไม่เที่ยง	ว่าเที่ยง
	สิ่งที่เป็นทุกข์	ว่าเป็นสุข
	สิ่งที่เป็นอนัตตา	ว่าเป็นอัตตา
	สิ่งที่ไม่งาม	ว่างาม
ทิวฐิวิปลาส	สิ่งที่ไม่เที่ยง	ว่าเที่ยง
	สิ่งที่เป็นทุกข์	ว่าเป็นสุข
	สิ่งที่เป็นอนัตตา	ว่าเป็นอัตตา
	สิ่งที่ไม่งาม	ว่างาม

แผนภาพที่ 2 ความคลาดเคลื่อนของความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาท

วิปัสสนาเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการฝึกอบรมเจริญปัญญาและก็เป็นเป้าหมายของการฝึกอบรมปัญญาที่จะกำจัดมันเสีย การพัฒนาความรู้และเจริญปัญญาล้วนช่วยแก้ไขบรรเทาและกำจัดวิปัสสนาเสียได้ ดังนั้น ความรู้ระดับสุตตะ (สัญญา) และความรู้ระดับจินตา (ทิวฐิ) มีโอกาสผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อนจากความจริงอยู่มาก และความคลาดเคลื่อนบางอย่างก็อาจมาจากการรับรู้ของประสาทสัมผัสทางกาย บางอย่างก็อาจมาจากการใช้เหตุผล บางอย่างก็อาจมาจากตัวจิตเอง ดังนั้น ความรู้ที่เกิดจากสัญญา เกิดจากทิวฐิซึ่งถือเป็นความรู้ในระดับสามัญถึงจะเป็นสิ่งที่คนทั่วไปยอมรับว่าถูกต้อง มีเหตุผล แต่พุทธศาสนายังถือว่าไม่เป็นความรู้ที่แท้จริงเพราะยังคลาดเคลื่อนอยู่ ซึ่งสาเหตุหลักที่ทำให้ความรู้เกิดความคลาดเคลื่อนก็คือความมีกิเลส หรือจิตที่ไม่บริสุทธิ์นั่นเอง (สุเขาวิน พลยชุม, 2552: 86-87)

5. เป้าหมายของความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาท

ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท เป้าหมายของความรู้คือการลดละกิเลส ยิ่งรู้มากกิเลสก็ยิ่งน้อยลง หากรู้สมบุรณ์กิเลสก็หมดสิ้นเชิง

ถามว่า การรู้เรื่องอะไรจึงทำให้กิเลสหมดสิ้น ตอบว่า การรู้เรื่องชีวิตหรือเรื่องตนเองอย่างถูกต้องตามเป็นจริง

ถามว่ารู้เรื่องชีวิตหรือเรื่องตนเองอย่างถูกต้องตามเป็นจริงแล้วจะเกิดผลอย่างไร ตอบว่า ทำให้บรรลุนิพพาน

ถามว่า รู้เรื่องชีวิตหรือเรื่องตนเองอย่างถูกต้องตามเป็นจริงคือรู้อะไร ตอบว่า รู้เรื่องขั้น 5 อันได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ดังนั้น เป้าหมายของความรู้ก็คือการรู้แล้วหมดกิเลส และการรู้เรื่องของชีวิตก็คือการรู้เรื่องขั้น 5 ตามเป็นจริง แม้พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสถึงการตรัสรู้ของพระองค์ว่า หากพระองค์ยังไม่รู้เรื่องขั้น 5 ก็ยังไม่ปฏิญาณพระองค์ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะได้ (สง.ข.17/26-27/37-39)

ความรู้ที่พึงประสงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท

จากที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าความรู้ในระดับญาณเป็นความรู้ระดับสูงสุดในพุทธศาสนาเถรวาท แต่กระนั้นความรู้ในระดับนี้ยังสามารถแบ่งได้หลายระดับ กล่าวคือ ผู้ที่มีความรู้ในระดับญาณมีหลายประเภทและมีเพียงประเภทเดียวเท่านั้นที่จะสามารถเข้าถึงความรู้อันสูงสุดหรือที่เรียกว่าความรู้ที่พึงประสงค์ในพุทธศาสนาเถรวาทได้ และความรู้ในระดับญาณนั้นแบ่งเป็น 16 ประการ ได้แก่

1. นามรูปปริจเฉทญาณ คือ ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม
2. ปัจจัยปริคคหญาณ คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป คือ รู้ว่ารูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัยและเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจสุมุปบาท กัตติ ตามแนวกฎแห่งกรรม กัตติ ตามแนววิญญู 3 กัตติ เป็นต้น
3. สัมมสนญาณ คือ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูป โดยไตรลักษณ์ คือ ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีใจตัวตน
4. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ คือ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ คือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ครั้นแล้วก็ต้องดับไป ล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด
5. กังคานุปัสสนาญาณ คือ ญาณอันตามเห็นความสลาย คือ เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว คำนึงเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปทั้งหมด
6. ภาวตูปัฏฐานญาณ คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว คือ เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้นแล้ว สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใดคติใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น

7. อาทินวานุสัสสนาญาณ คือญาณอันคำนึงเห็นโทษ คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ เป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์

8. นิพพิทานุสัสสนาญาณ คือญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพลิดเพลินติดใจ

9. มุญจิตกัมมตาญาณ คือญาณอันคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย คือ เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น

10. ปฏิสังขานุสัสสนาญาณ คือญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์ เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป

11. สังขารุปกชาญาณ คือญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริงว่า ความเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้

12. สัจจานุโลมิกญาณ หรือ อนุโลมญาณ คือญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ริยสัจ คือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่निพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ริยสัจ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็จะเกิดโคตรภูญาณมาคั่นกลาง แล้วเกิดมรรคญาณให้สำเร็จความเป็นอริยบุคคลต่อไป

13. โคตรภูญาณ ญาณครอบโคตร คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นหัวต่อแห่งการข้ามพ้นจากภาวะปุถุชนเข้าสู่ภาวะอริยบุคคล

14. มัคคญาณ ญาณในอริยมรรค คือ ความหยั่งรู้ที่ให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น

15. ผลญาณ ญาณในอริยผล คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลขั้นนั้น ๆ

16. ปัจจุบันขณะญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือ สัมมจรัสมรรค ผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่เหลืออยู่

และใน 16 ประการนี้จัดแยกเป็น 3 ช่วงเพื่อความสะดวกในการศึกษาดังนี้
ช่วงที่ 1 ก่อนวิปัสสนาญาณ มี 3 ข้อ ได้แก่ นามรูปปริจเฉทญาณ, ปัจจะปริคคหญาณ และ สัมมสนญาณ

ช่วงที่ 2 วิปัสสนาญาณ มี 9 ข้อ ได้แก่ อุกทัพพยานุปัสสนาญาณ, ภัคคานุปัสสนาญาณ, ภูตูปัฏฐฐานญาณ, อาทินวานุปัสสนาญาณ, นิพพิทานุปัสสนาญาณ, มุญจิตุกัมมตาญาณ, ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ, สังขารูปেকชาญาณ, สังขารโลมิกญาณ หรือ อนุโลมญาณ

ช่วงที่ 3 เหนือวิปัสสนาญาณ มี 4 ข้อ ได้แก่ โคตรภูญาณ, มัคคญาณ, ผลญาณ, ปัจจะเวกชนญาณ

ในญาณ 16 นี้ ข้อ 14 และ 15 เท่านั้นเป็นโลกุตตรญาณ หรือเป็นญาณที่หมายถึงความรู้ที่พึงประสงค์นอกนั้นเป็นโลกียญาณ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 88-90)

หากถือตามบุคคลที่เข้าถึงความรู้ในระดับญาณหรือผู้เข้าถึงเขตของความรู้ที่พึงประสงค์นั้นมีชื่อเรียกว่า “อริยบุคคล” หรือ “ทักขิไณยบุคคล” ก็ได้ สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภทเรียกว่า อริยบุคคล 4 หรือ ทักขิไณยบุคคล 4 บ้าง ได้แก่ 1) พระโสดาบัน 2) พระสกทาคามี 3) พระอนาคามี และ 4) พระอรหันต์ และในอริยบุคคลหรือทักขิไณยบุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้มีเพียงพระอรหันต์ประเภทเดียวเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงความรู้ที่พึงประสงค์ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทได้ และพุทธศาสนาเถรวาทได้แบ่งพระอรหันต์ออกเป็น 2 ประเภทโดยแยกออกตามคุณลักษณะพิเศษที่ได้และไม่ได้คือ พระปัญญาวิมุตติ และพระอุกโตภาควิมุตติ มีอธิบายดังนี้

พระปัญญาวิมุตติ ได้แก่ ผู้ที่มุ่งหน้าบำเพ็ญแต่วิปัสสนา อาศัยสมถะเพียงใช้สมาธิเท่าที่จำเป็นพอเป็นบาทเป็นฐานของวิปัสสนาให้บรรลุอัสสวัชฌญาณเท่านั้น จำแนกได้ดังนี้

1) พระสุกขวิปัสสกะ พระอรหันต์ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ได้สมาธิถึงระดับฌานต่อเมื่อถึงขณะแห่งมรรค

2) พระปัญญาวิมุตติ คือพระผู้ได้ฌานสี่อย่างน้อยขั้นหนึ่งก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาที่ให้บรรลุอรหัตตผล

3) พระปฏิสัมมัทธปัตตะ คือพระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมมัทธการคือการอรรถปฏิสัมมัทธ ธรรมปฏิสัมมัทธ นิรุตติปฏิสัมมัทธ และปฏิภาณปฏิสัมมัทธ

พระอุกโตภาควิมุตติ ได้แก่ พระอรหันต์ผู้หลุดพ้นจากรูปกายด้วยอุปสมบาติและหลุดพ้นจากนามกายด้วยอริยมรรค เป็นการหลุดพ้น 2 วาระคือ ด้วยวิกขัมภนะ (ข่มกิเลสไว้ด้วยกำลังสมาธิของฌาน) หนหนึ่ง และด้วยสมุจเฉท (ตัดกิเลสถอนรากเง้าด้วยปัญญา) อีกหนหนึ่ง จำแนกได้ดังนี้

1) พระอุกโตภาควิมุตติ คือ พระอรหันต์ผู้ได้สมณะถึงอุปทานอย่างน้อยหนึ่งขั้น แต่ไม่ได้โลกีย์วิชา โลกียอภิญญา

2) พระเทวิชะ คือ พระอรหันต์ผู้ได้วิชาสาม (ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ, จุตูปปาตญาณ และ อาสวักขยญาณ)

3) พระฉฬภิญญา คือ พระอรหันต์ผู้ได้อภิญญาหก (อิทธิวิธี, ทิพพโสต, เจโตปริยญาณ, ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ, ทิพพจักขุ และอาสวักขยญาณ)

4) พระปฏิสัมมัทธปัตตะ คือพระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมมัทธการคือการอรรถปฏิสัมมัทธ ธรรมปฏิสัมมัทธ นิรุตติปฏิสัมมัทธ และปฏิภาณปฏิสัมมัทธ

จากที่กล่าวมาข้างต้นหากมุ่งที่ตัวบุคคลผู้บรรลุถึงความรู้ที่พึงประสงค์หรือความรู้ที่ทำให้สิ้นทุกข์นั้นหมายเอาพระอรหันต์ หากมุ่งที่ตัวความรู้หรือที่พระอรหันต์บรรลุถึงหมายเอาญาณ และต้องเป็นญาณที่นำไปสู่ความรู้ขั้นสุดท้ายที่ทำให้ถึงความสิ้นทุกข์ทั้งปวง (สัพพทุกขขยญาณ) นี้แหละคือความรู้ที่พึงประสงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท

สรุป

ความรู้ที่พึงประสงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท คือ ความรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจนทำให้ผู้ปฏิบัติได้รู้สภาวะอันแท้จริงของธรรมชาติตามเป็นจริงที่เรียกว่าญาณและต้องเป็นญาณที่นำไปสู่ความรู้ขั้นสุดท้ายที่ทำให้ถึงความสิ้นทุกข์ทั้งปวง (สัพพทุกขขยญาณ) ส่วนบุคคลผู้บรรลุถึงความรู้ที่พึงประสงค์หรือความรู้ที่ทำให้สิ้นทุกข์นั้นหมายเอาพระอรหันต์

เอกสารอ้างอิง

- เดือน คำดี. (2535). **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2545). **ญาณวิทยา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระธรรมปิฎก (ปอ ปยุตโต). (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- _____. (2541). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระศรีคัมภีรญาณ. (2556). **พุทธปรัชญา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฉันทวัฒน์ ปาละรัตน์. (2554). **พุทธญาณวิทยา**. กรุงเทพฯ: หจก.เม็ดทรายพริ้นติ้ง.
- สุเชาว์ นพอมชัม. (2552). **พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดบางกอกบลิ๊ก.
- แสง จันทร์งาม. (2542). **ศาสนศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2549). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี เล่มที่ 11, 17, 20, 21, 22**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).